

ELMALILI TEFSİRİ BAĞLAMINDA NİSA SÛRESİ 29. ÂYETİN TEFSİR İLMİ AÇISINDAN ANALİZİ

A Scientific Analysis Of The Exegesis Of Ayah 29 From Surah An-Nisa' In The Context Of The Elmalili Tafsir

Doç. Dr. Osman KABAKÇILI

Bilecik Şeyhedevali Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Bilecik/Türkiye

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7952-7694>

ÖZET

Bu makalede Nisa sûresi 29. Âyet Elmalılı (ö. 1361/1942) tefsiri temel kabul edilerek usul ve içerik açısından değerlendirilir. Bu âyet içerdiği ifadeler ile birkaç konuya bir arada işaret eder. Malların batıl yollarla yenilmemesi, nefsin öldürülmemesi, ticaretin rıza çerçevesinde yapılması zahir olarak açığa çıkan konulardır. İşaret ettiğimiz bu konular kendi içinde birçok derin anlamları da barındırmaktadır. Yani, âyetin zahir anlamları yanında yan anlamları da vardır. Bu yan anlamları işari tefsir bağlamında değerlendirmek mümkündür. Hatta bu yan anlamlar için kullanımı çok yaygın olmayan "çağrışım" ifadesini de kullanabiliriz.

Nisa sûresi 29. âyetin meali şöyledir: "Ey iman edenler! Karşılıklı rızâya dayanan ticaret dışında mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir."

Makalede Elmalılı'nın âyeti tefsir ederken âyetle delil getirme, hadisle delil getirme gibi İslam'ın temel kaynaklarına dayanarak gerekli açıklamalarda bulunulmuştur. Malın korunması bağlamında mekasıdı şeriadan/dinin gayelerinden olan, canın ve malın korunması ilkesi göz önünde bulundurulmuştur. Âyet tek başına düşünülmeyle, diğer âyetlerle ve Kur'an'ın bütünlüğü bağlamında değerlendirilmiştir.

Bu âyetin kazandığı bu derin anlamlar tefsir usulü ve işari tefsir usulü açısından dikkat çekmesi sebebiyle bu çalışmamızda konu edilmiştir. Makalemizde Nisa sûresi 29. âyet anlam ve usul açısından değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Elmalılı, Ticaret, Batıl, Öldürme.

ABSTRACT

This article evaluates Elmalılı Hamdi Yazır's tafsir on ayah 29 of surah an-Nisa' in terms of method and content by considering the fundamentals. This ayah points out several issues through the statements it contains. As external Qur'anic meanings, not consuming possessions by baseless means, not killing one another, and conducting trade within the framework of consent are the issues. However, these issues have many deep meanings in themselves. In other words, the ayah has meanings alongside the external Qur'anic meanings. Evaluating these connotative meanings is possible in the context of a tafsir of warning. We can even use the expression of evocation, which is not very common even for these connotations.

The purview of ayah 29 from surah an-Nisa' is as follows: "O believers! Do not devour one another's wealth baselessly, but rather trade by mutual consent. And do not kill each other or yourselves. Surely Allah is ever Merciful to you."

While interpreting Elmalılı's tafsir of the ayah, this article has made the necessary explanations based on fundamental Islamic sources such as providing evidence through ayahs and hadiths. The principle of protecting life and property, which is from the maqâsid al-sharī'a/ purposes of religion in the context of preservation of goods. The ayah was not considered alone but evaluated with other ayahs in the context of the integrity of the Quran.

The deep meanings gained in this ayah have been the subject in this study as the tafsir style and content draw attention in terms of the style of the tafsir. Our article will evaluate ayah 29 of the an-Nisa' surah in terms of meaning and method.

Key Words: Tafsir, Elmalılı, Commerce, Baseless, Killing.

1. GİRİŞ

Nisa sûresi 29 âyetin meali şöyledir. “*Ey iman edenler! Karşılıklı rızâya dayanan ticaret dışında mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Ve kendinizi öldürmeyin. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir.*” (Nisa, 4/29) Aynı konu Bakara sûresi 188. âyette şöyle ifade edilir: “*Mallarınızı aranızda haksızlıkla yemeyin. Bile bile, günaha saparak, insanların mallarından bir kısmını yemeniz için onun bir parçasını yetkililere aktarmayın.*” (Bakara, 2/188) Bu her iki âyette vurgulanan konu kişinin başkasının malını haksız yere yemesinin yasak olmasıdır. Zaten mekasıdı şerianın yani dinin temel amaçlarından biri malın korunmasıdır. Kur’an’da başkasının malının haksız yere alınması haram kılınmakla beraber bu gibi âyetlerle de pekiştirilmiştir.

Nisa sûresi 29. âyetin birinci bölümü ticareti içerirken âyetin devamında kişinin kendi kendisini öldürmemesine yönelik vurgu yapılır. Bu bağlamda iki konuyu da birden kapsamaktadır. Böyle uzak anlamlı iki ifadenin yan yana gelmesi âyetin anlam derinliğine dikkat çeker. Elmalılı da bunun farkında olarak söz konusu âyeti farklı boyutlarıyla ele alır ve konuyu genişleterek açıklar. Aynı zamanda âyetin kendisinden önceki âyetlerle irtibatını düşünerek karı koca arasındaki alışverişler hususunda dikkatli davranılmasına dikkat çeker. Bu bağlamda günümüzde yasalarda yerini alan aile sözleşmesinin önemine de dikkat çekmek mümkündür.

Bu âyeti analiz ederken ticaret, aile arasında ticaret, aile arasında mal paylaşımı, kişinin nefisini tehlikeye atmaması konuları ele alınacaktır. Böylece sosyal konulara ahlak ilkeleri açısından açıklık getirilerek âyetin toplumsal konulara yönelik sunduğu mesajlar üzerinde özellikle durulacaktır. Tefsir usulü açısından ise istisna-i munkatın âyete kazandırdığı anlama dikkat çekilecektir. Âyetin hususiliğinin genel hüküm çıkarmaya engel olmadığı ilkesinden hareketle değerlendirmeler yapılacaktır. Mücmel ifadelerin kapsamı üzerinde durulacaktır. Bu çalışma müstakil âyet tefsiri bağlamında sosyal ve usul konularının değerlendirilmesi mahiyetinde olacaktır. Müstakil âyet çalışmaları üzerine daha önceleri de bazı çalışmalar yapılmıştır. (Baltacı: 2013)

2. “BATIL OLARAK MALIN YENMEMESİ” İFADESİNİN ANALİZİ

İslam’da esas olan helal yollardan rızık temin etmektir. Meşru olmayan yollardan kazanılan mal helal olmaz. İslam açık haramları yasakladığı gibi haram şüphesi olan şeylerden bile sakındırır. Nisa sûresinde söz konusu edilen batıl yollarla mal yemenin yasaklanması İslam’ın helal rızık kazanma emrini sağlamaya yöneliktir.

Batıl yollardan başkasının malının yenmemesi gerektiğini belirten Nisa sûresi 29. âyetin öncesindeki âyetlerde evlilikle ilgili mehir ve nafaka gibi konular açıklanır. Bu bağlamda kısmen kadınlara verilen mehir ve nafakanın haksız yere kesilmesinin uygun olmadığına işaret edilmiş olunur. Diğer bir husus da yetim kadınların velisi konumunda olanların yetim kadınların evlenmelerine izin vermeyerek, onların mallarından istifade etmek istemesidir. Kur’an bu davranışın doğru olmadığına bu âyet ile açıklık getirir. Fahrudin er-Râzî (öl. 606/1210) âyetler arası irtibat bağlamında âyeti değerlendirerek bu duruma açıkça işaret eder. Râzî yetimlerin mallarını haksız yere yiyenlerin karınlarını ateş ile doldurduklarını belirten Nisa sûresi 10. âyeti de bu âyetin tefsirinde delil olarak getirir. (Râzî, 1420:10/56) Âyetlerde kadının hakkı olarak ifade edilen mehir ve nafaka kadın hakları açısından büyük öneme sahiptir. Ancak bu konunun ehemmiyeti dikkate alınmadığında kadınların hakları konusunda bazı hatalara düşmek söz konusudur. Nisa sûresi 29. âyetin anlamı genel olmasına rağmen hususi olarak kadınların mallarının batıl yollarla yenilmesini de vurgular.

Batıl kelimesi, kelime anlamı olarak hakkın zıttı, bir şeyin zayı olması, heder olması, (İbn Manzur, 1414:11/56) yalan, hakkın zıddını iddia (Halil b. Ahmed, ts.: 7/431) gibi anlamları içerir. Elmalılı batıl kavramını açıklarken âyetin içerdiği anlam açısından kelimeyi ele alır. Batıl kavramının gasb, hırsızlık, hainlik, riba, kumar, israf gibi meşru olmayan bütün kazanma ve harcama şekillerini kapsadığını belirtir. (Elmalılı, 2001:2/541) Bu yönüyle âyet mücmeldir. Çünkü malın yenilmesi için geçerli olan meşru yollar bu âyette belirtilmediği gibi yasak olan yollar da belirtilmemiştir. Bu sebeple âyet haram kazançların tamamını kapsar. (Râzî, 1420:10/56) Elmalılı’nın Nisa sûresi 29. âyet hakkında yaptığı bu açıklamalar Râzî’nin tefsirinde de vardır. Bu bağlamda Elmalılı’nın, Râzî ve Kurtubî (öl. 627/1230) gibi müfessirlerin tefsirlerinden oldukça fazla istifade ettiği anlaşılmaktadır. Kurtubî, batıl kavramını açıklarken âyetin ticaretle olan irtibatını düşünerek sosyal bir sorun olan kaparanın caiz olmadığına vurgu yapar. (Kurtubî, 1964: 5/150) Çünkü pazarlık esnasında malı satın almak isteyen tarafından malı satacak olan kişiye verilen

kapara, daha sonra herhangi bir anlaşmazlık sebebiyle malın alınmasından vaz geçildiğinde geri verilmemekte, bu da haksız bir şekilde başkasının malını yeme hükmü altına girmektedir. Kurtubî'nin bu âyeti tefsir ederken alışverişte kapara vermenin haram kazanca girdiğini belirten bir ayrıntıya girmesi, âyetin kapsamı açısından sadece bir örnek konumundadır.

Elmalılı âyeti tefsir ederken ekl/yeme kavramı üzerinde durmaz. Âyetin yeme manasının ötesinde anlamlar içerdiğinin farkında olarak âyeti açıklar. Yani âyetin mecazi bir anlama sahip olduğunun bilincinde olarak âyetin haram kazançların tümünü kastettiğini vurgulamaya çalışır. Halbuki Râzî ekl/yeme kavramının burada özellikle zikredildiği üzerinde durur. Bunun sebebinin mal elde etmekten maksadın yeme olduğunu açıklayarak izah eder. (Râzî, 1420:10/56) Bu yaklaşım da âyetten çıkarılacak hükümlere açık bir şekilde etki eder.

Nisa sûresi 29. âyet nazil olduğu zaman birinin ikram ettiği yiyeceklerden bir şeyler yemeyi insanların mallarını karşılıksız olarak yemek olarak anlayanlar olmuştur. Bu sebeple sahabe birbirinden herhangi bir şeyi almaya, hatta ikram ettikleri bir şeyi dahi yemeye çekinir olmuştur. Râzî ekl kavramının yeme anlamında kullanıldığında âyette mücmellik olmadığını, ancak bu durumda âyetin anlamının daralması sebebiyle başka sorunlar ortaya çıktığına dikkat çeker. Bu durumu dikkate alan bazı müfessirler bu âyetin “gözleri görmeyen için bir sakınca yoktur, topal için bir sakınca yoktur, hasta için de bir sakınca yoktur. Sizin için de kendi evlerinizden, babalarınızın evlerinden, annelerinizin evlerinden, erkek kardeşlerinizin evlerinden, kız kardeşlerinizin evlerinden, amcalarınızın evlerinden, halalarınızın evlerinden, dayılarınızın evlerinden, teyzelerinizin evlerinden, anahtarı elinizde bulunan evlerden ve arkadaşınızdan yiyip içmenizden bir sakınca yoktur. Birlikte veya ayrı ayrı yemenizde sizin için bir günah yoktur.” (Nisa, 4/61) âyetiyle nesh edildiğini iddia etmiştir. Ancak âyette neshi gerektiren bir durumun olmadığı çok açıktır. Çünkü âyet haram yolla elde edilecek bütün kazançları yasaklayacak genişliğe sahiptir. Bu bağlamda Nisa sûresi 29. âyeti değerlendiren Râzî, âyetin sadece yemek gibi dar manada anlaşıldığında sadaka ve hibe gibi bağışların dahi haram kılınacağına dikkat çekerek âyeti bu manada anlamının uygun olmadığına işaret eder. (Râzî 1420:10/56) Bu bağlamda âyetin nesh edildiği yönünde bir şüphenin bulunması yersiz olur. İbn Mesud (öl. 32/653) âyetin nesh edilmediğini belirttikten sonra şu vurguyu yapar: “Bu âyet kıyamete kadar nesh olmaz.” Râzî 1420:10/56) İbn Mesud'un düşüncesi bize Kur'an'daki evrensel âyetler için neshin hiçbir zaman düşünülmemesi gerektiği fikrini de verir.

Elmalılı âyeti tefsir ederken yukarıda zikrettiğimiz dinin mal edinmede uygulanmasını yasakladığı bütün davranışları zikrederek dini yasaklar konusunda okuyucuların dikkatini çeker. Âyeti yeme manasına tahsis etmekten kaçınır. Âyetin hususi olmasından ziyade umumi olmasını öne çıkarır. İnsanların mallarını haksız yere yemenin yasak olduğuna yani haksız kazanç ile insanların mallarını almanın haramlığına dikkat çektikten sonra, âyette ifade edilen rıza ve ticaret yolu ile malların el değiştirmesinin önemi üzerinde durur.

Elmalılı'ya göre bu âyette batıl yol ile başkalarının malını yemek yasaklandığı gibi kendi malını dahi batıl yol ile yemek yasaklanır. O bunu batıl kavramının haram yollarla mal kazanma ve sarf etme yollarının hepsini kapsadığını belirterek açıklamış olur. (Elmalılı, 2001:2/540) Elmalılı da Kurtubî gibi âyetin tefsirinde örnek teşkil edecek böyle detay bir konuya dikkat çekerek kişinin kendi üzerindeki sorumluluğunun önemini vurgular. Kişinin malını batıl yollar ile harcaması dünya hayatına zarar verdiği gibi ahiret hayatını da mahveder. Halbuki kazanılan mallar meşru yollardan harcandığında kişinin manevi derecelerinin yükselmesine sebep olduğu gibi ahlaki olgunluğa ulaşmasına da katkıda bulunur. Malını helal yollarla kazanıp helal yollarla harcama bilincine ulaşan kişiler şüphesiz Allah'a karşı bir şükür içinde olur. Şükretmek ise malın artmasına sebep olan durumlardan biridir. Allah Kur'an'da “şükrederseniz nimetimi arttırırım” (İbrahim, 14/7) buyurarak nimete şükürün önemi belirtir.

Batıl yollarla başkalarının malını veya kendi malını yemek kişinin ahlakına da zarar verir. Bu tür davranışlar içine girenler kazançlarının haram yollarla elde edilmesini önemsemez. Bu özellikler birçok gayri ahlaki davranışlara yol açar. Bunun farkında olan Hz. Peygamber “Müslümanın Müslümana kanı, ırzı ve malı haramdır” (Müslim, Birr 32) buyurarak Müslümanları gayri ahlaki davranışlardan uzak tutmaya çalışmıştır.

Elmalılı insanların birbirlerinin mallarını haram yollarla yemesinin sakıncalarını ahlaki açıdan değerlendirdikten sonra, ticaretin batıl yol ile başkasının malını yemek manasının dışında kaldığını belirtir. Bu konuyu açıklarken istisna-i münkatı kaidesinden yani âyette geçen istisna ifadesinden esinlenir. Bu âyette meşru yollarla malların el değiştirmesinin yasak olmadığına, âyetteki istisna ifadesi ile ticaretin batıl yollar ile mal yemenin dışında bırakıldığına açıklık getirir.

3. “KARŞILIKLI RIZAYA DAYANAN TİCARET” İFADESİNİN ANALİZİ

Ticaret insanların yaşamlarını devam ettirebilmeleri için olmazsa olmaz bir mal değişimidir. İnsanların farklı özelliklerde yaratılmaları ve ihtiyaçlarının çok çeşitli olması bunu zorunlu kılar. İnsanların bazıları yeme ve içmeye yönelik üretim ile uğraşırken diğer bazıları ısınma ihtiyacına yönelik üretim ile uğraşır. Yani insanların ihtiyaçlarına göre çalışma alanları değişir. Bu sebeple insanlar ihtiyaçlarını gidermek için ticaret yapmak zorundadır.

Elmalılı Nisa sûresi 29. âyeti tefsir ederken yukarıda zikrettiğimiz dinin mal edinmede uygulanmasını yasakladığı bütün davranışları zikrederek dini yasaklar konusunda gerekli açıklamaları yapar. Elmalılı riba, hırsızlık ve gasp gibi yollarla insanların mallarını almanın yasak olduğuna dikkat çektikten sonra, âyette ifade edilen rıza ve ticaret yolu ile malların el değiştirmesinin nasıl olacağını da açıklar. Bu konuyu açıklarken ticaret kavramının anlamı ve istisna-i münkatı (Suyutî, ts.:2/250) kaidesi üzerinde yoğunlaşır. Âyette geçen “karşılıklı rızaya dayanan ticaret” ifadesini istisna-i münkatı olarak değerlendirir. Böylece rızaya dayanan ticaret, batıl yollarla mal yeme kategorilerinin dışında bırakılır. O âyetle ilgili yorumlarını bu doğrultuda yapar. Âyette geçen “rızaya dayanan ticaret” ifadesinin istisna-i münkatı olmadığını söyleyenlerin olduğunu da belirtir. (Elmalılı, 2001:2/540)

Elmalılı ticaret kelimesinin tahsisi sebebiyle âyete anlam derinliği kazandırır. Ticaret kelimesinin özellikle zikredildiğini belirterek bu ifadenin rast gele burada zikredilmediğine dikkat çeker. Böylece Kur’an’ın belagat yönüne vurgu yaptığı gibi Kur’an’da ki ibarelerin hususi olmasının genel hükümler çıkarmaya engel olmayacağını da belirtmiş olur. Özellikle işari anlamlar açısından hiçbir mâni yoktur. Yeter ki Kur’an’ın genel hükümlerine aykırı olmasın. Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi Elmalılı âyetleri tefsir ederken bazen en küçük ayrıntıya kadar konuları açıklar. O âyette geçen “ticaret” kavramının özellikle zikredilmesi sebebiyle, bu tahsisten bazı hikmetler çıkarır. Ticaretin mal edinmek için en meşru yollardan biri olduğunu ve halk arasında uygulanması açısından en yaygın olduğunu “denilir” lafzı ile nakleder. Böylece bu görüşün kendinden öncekilere ait olduğuna vurgu yapar. Devamında ise “biz buna ilave olarak deriz ki” diyerek konu ile ilgili şu fikri ortaya koyar: Âyetin siyak-sibakı evliliğe hazırlık ve mali konuları kapsadığından malın sadece kazanılmasında değil, harcanmasında da dikkatli olunması, zaruret olmadıkça ana sermayeye dokunulmayıp harcamaların kârdan yapılması, malın bereketlenmesi için özellikle ticarete önem verilmesi, ticaret yapılırken başkasının malının yenilmesinden sakınılması, kendi malını dahi saçıp savurmamaya özen gösterilmesi (Elmalılı, 2001:2/540) şeklindeki görüşleri ortaya koyar. Böylece toplumsal sorunlara ilkeler bazında çözüm önerileri sunduğu gibi toplum ahlakının gelişmesine katkı sunmaya özen gösterir.

Kısacası ticaret dünya hayatı geçim yollarının en önemlilerinden biridir. Mehmet Çalışkan ticaretle ilgili yazdığı makalesinde Kasas sûresi 77. âyette geçen “dünyadan da nasibini unutma” ifadesindeki nasip kelimesini ticaret olarak yorumlar. (Çalışkan, 2018:24) Bu yorum uzak bir yorum dahi olsa tamamen ilgisiz değildir. Çünkü bu âyette geçen nasip kelimesi ticaret kavramından daha geniş anlamları içerir.

Elmalılı Nisa sûresi 29. âyeti tefsir ederken özellikle ticaret kavramının özündeki kâr amaçlı fazlalığın haram olmamasının sebepleri üzerinde durur. O ticareti kâr amacıyla mal değişimi olarak tarif eder. (Yavuz, 1948) Ticareti bu anlam çerçevesinde tarif ettikten sonra mal değişimindeki fazlalığa dikkat çeker. Böyle bir değişimde fazlalığın kaçınılmaz olduğunu, eşitliğin mantıksal olarak imkânsız olduğunu belirtir. İşte bu fazlalığın faiz kapsamında olma şüphesi sıkıntılı bir durum oluşturur. O ticareti bu sıkıntılı durumunu şöyle açıklar: “Akla göre, bir malın diğer bir malın karşılığı olması akla uygun ise mal değişimi anlamsız, değil ise bir yalan olur.” (Elmalılı, 2001:2/540) Şüphesiz ticarete mal değişimi yapılırken bir taraf kâr ederken diğer taraf zarar eder. Burada zarardan maksat bir tarafın malının karşılığının daha düşük değerde olmasıdır. Böyle bir durumda, düz mantıkla düşünüldüğünde, celi kıyas kurallarına göre maldaki fazlalık olan kısmın riba hükmüne girmesidir. Bu sebeple ticari muamelelerin haram olması gerekir. (Elmalılı, 2001:2/540) Ancak âyette istisna-i münkatı ile “razı olunan ticaret” batıl yollar ile mal yemenin dışında tutulur. Elmalılı ticaretin faizi içermesi ihtimali sebebiyle dillendirdiği sakıncalar hakkındaki düşüncesinde yalnız değildir. Nejat Bozkurt da ticaretin özünde yasak olması anlamına gelebilecek açıklamalar yapar. Bu konudaki fikrini İbn Haldun’un "Mukaddime" adlı yapıtına dayanarak ortaya koyar. Ona göre "Yaşamın kazanma aracı olan ticaret, ucuz mal alıp pahalı satmak ve böylece başlangıç sermayesini artırarak kazanç sağlamaktır." Nejat Bozkurt bu tanımdan hareket ederek şu değerlendirmeyi yapar: Tacirlerin sağladığı kâr, ucuz mal alımına dayandığı için, artı değer ve dolayısıyla ticaret sermayesinin başlangıcında yağmacılık ya da korsanlık olduğunu söyleyebiliriz. Ticaret sermayesi, sanayi

sermayesinin dolaşımına hizmet ettiği oranda bir anlam kazanır.” (Bozkurt, 2002:166) Bu bağlamda ticaret kavramının değerlendirilmesi gerçekten ilginçtir. Aslında âyette ticaretin haram olması ihtimali yönünde herhangi bir işaret yoktur. Ancak sosyologlar tarafından bu şekilde değerlendirilmiştir. Elmalılı da ticaretin bu yönünü göz önünde bulundurur. Bu konuda yanlış yorumlara gidilmemesi için bazı uyarılar yapar. Elmalılı sorunun çözümü için, alışverişin helal, faizin haram kılındığını (Bakara, 2/275) belirten âyeti bu konu bağlamında değerlendirir. Zorunluluktan dolayı mal değişiminin meşru kılındığını, işin içine ticaret girdiğinde zorunluluğun kalkıp kâr-zarar mevzu bahis konusu olduğunu, bu sebeple alışveriş esnasındaki mal değişiminde gerçekleşecek olan fazlalığın riba olma ihtimalinin ortaya çıkacağını düşünen bazı takva sahiplerinin günah korkusuyla ticaret yapmaktan kaçınacaklarının gereksiz olduğuna işaret eder. (Elmalılı, 2001:2/541) Konuyu detaylı olarak sebepleriyle açıklamaktan geri durmayarak şu açıklamayı yapar: Aslında bu sakımlar yersiz değildir. Böylece bu tür sakımların bazı sebepleri olduğunu ima eder ve bu sebeplerin geçersizliğini ortaya koyarak ticaretin meşru olduğunu hatta zorunlu olduğunu belirtir. Âyette ticaretin batıl alışverişten istisna kılınması üzerinde durarak bu tür şüpheleri ortadan kaldırır. Âyette zahir olarak yaklaşım, düz mantıkla düşünüldüğünde bu şüphenin olduğunu ancak Kur'an'ın bütünlüğü çerçevesinde bu tür şüphelere yer olmadığını belirtir. (Elmalılı, 2001:2/541) Bu konular gerçekten çok iyi bir şekilde düşünmeyi ve konu hakkında yeterli bilgiye sahip olmayı gerekli kılar. Âyette istisna edatından sonra razı olma hali hariç denilerek konuya açıklık getirilir. Tabi ki rıza önemli olmakla beraber fıkıh hükümleri açısından değerlendirildiğinde rıza gösterilmeyen bazı satışların da meşru sayıldığı bilinmektedir. (Elmalılı, 2001:2/541) Âyette “rıza dayanan ticaret” ifadesi istisna-i münkatı ile “batıl yollarla yenilen mal” ifadesinden sonra getirilerek ticaretin haram yollarla kazanılan mal arasında hiçbir alakanın olmadığı açıkça ortaya konulur.

Elmalılı yukarıda naklettiğimiz durum sebebiyle ortaya çıkan sorunu yani, ticaretteki riba şüphesini ortadan kaldırmak için incelemekte olduğumuz âyetin önündeki “Allah yükünüzü hafifletmek ister; çünkü insan zayıf yaratılmıştır.” (Nisa, 4/28) âyetini de delil getirerek sorunu çözmeye çalışır. Elmalılı'ya göre kıyasa aykırı olan ticaret, alışverişteki zorluğun insanın üzerinden kaldırılması için meşru kılınmıştır. (Elmalılı, 2001:2/541) Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı gibi özünde yasak olması düşünülen ticaretin meşru olduğu Elmalılı'nın açıklamalarından da anlaşılmaktadır. Daha sonrada ifade edileceği gibi ticaret Hz. Peygamber tarafından bizzat teşvik edilmiştir. O “rızkın onda dokuzu ticarettedir” İbn Hacer, 1998:7/352) diyerek ticaretin önemini ortaya koymuştur. Hz. Peygamber'in ticaretin malı bereketlendireceği yönünde açıklamaları olmuştur. Ancak ticarete hile katmak Kur'an'da kesinlikle yasaklanmıştır. Medyen halkının helak olmalarına ticaretteki hileleri sebep olmuştur. Ticaretteki haksız kazanç birçok toplumun sıkıntıya girmesine ve süreç içinde dağılmasına sebep olabilir. Toplumların yıkılışına bu durumların sebep olduğu tam olarak bilinmese dahi etkisinin olduğu kesindir.

4. “KENDİNİZİ ÖLDÜRMEYİN” İFADESİNİN ANALİZİ

Bu ifadeyi açıklarken özellikle nefis kavramı üzerinde durulacaktır. Çünkü âyette geçen bu ifadenin anlaşılması nefis kavramının anlaşılmasına bağlıdır. Âyette “enfüseküm” formatında geçen nefis kelimesini “kendinizi” diye Türkçeye çevirdik. Nefis kelimesi aslında birçok manayı içerir; insanın kendisi, (Mukatil, 1994:352-354; Damegânî, 1983:462-463) özü, duyuları, içindeki manevî gücü, becerileri, heves ve ihtiyaçları, istekleri anlamlarına geldiği gibi kalp, topluluk, can, hayat, kan, benlik, ruh, zat, (Halil b. Ahmed, 2003:4/248; İbn Manzur, 2005:4/3982-3983) zihin, canlı varlık, yaşayan yaratık, insan, şahıs, fert, cevher, tabiat, temayül, arzu etmek, kişisel hüviyet” anlamlarına da gelir. (Bayraklı, 2005:5/16) Hasan Bulut nefis hakkında yazdığı makalesinde nefsin iki manada kullanıldığını şöyle ifade eder: “Tasavvuf literatüründe nefis kelimesinin iki anlamda kullanıldığı görülmektedir. Birincisi, nefis hallerinin farklılığı nedeniyle çeşitli özelliklerle nitelenen insanın kendisi anlamındadır. İkincisi, insanın şehvet ve öfke duyguları gibi kötü özellikleri kendisinde toplayan ve yok edilmesi gereken bir varlık manasındadır.” (Bulut, 2020:170) Elmalılı tefsirinde “ve kendinizi öldürmeyin.” ifadesini tefsir ederken âyetin asıl manası olan kişinin kendini öldürmesinin yasaklanması manasını verir ve kişinin kendini öldürmesinin farklı boyutlarda gerçekleşeceğine işaret eder. Katl/öldürme kavramının kasten öldürme ve hata ile öldürme, doğrudan öldürme ve dolaylı yollardan öldürme gibi birçok anlamı kapsamı sebebiyle mücmel bir lafız olduğunu belirtir. Aynı şekilde nefis kavramı da ferdi ve toplumu kapsamı yönüyle birçok manayı içerir. (Elmalılı, 2001:2/541) Kurtubî bu âyetin tefsirinde, âyetin anlamının “birbirinizi öldürmeyin” olduğu hususunda, icma olduğunu belirtir. (Kurtubî,1964:5/156) Elmalılı âyetin siyakının asıl anlamın dışında kişinin bizzat kendisini öldürmesinden ziyade, kişinin telefine yol açan yolların yasaklanmasına işaret eder. Böylece asıl mananın dışında mecazi anlamlara yönelerek âyeti tefsir eder. Bu bağlamda açıklamalarının

devamında mistik düşünceye uygun olarak kişinin bazı riyazatlar yaparak kendine bazı sıkıntılar yaşatmasının bu âyette ifade edilmediğini ve insan vücuduna zarar veren riyazatların yasaklandığını özellikle belirtir. Bu görüşünü desteklemek için Kadı Beydavî'nin (öl. 585/1189) "Hind cahillerinin yaptığı gibi" (Beydavî, 1997:1/71) benzetmesini naklederek konuya güvenilir müfessirlerin görüşleriyle açıklık getirir. İkinci bir mana olarak ve âyetin siyakına uygun olarak ticarete yapılacak hileler ile kişinin kendini öldürmesinin tehlikesine dikkat çekerek sosyolojik bir yorum yapar. Elmalılı'nın bu yorumunu iki yönden genişletebiliriz. Birincisi ticarete hile yapmak güveni sarsar. İnsanların güvenini kaybetmek ticaret hayatını olumsuz etkiler. Güvenilmeyen biriyle alışveriş yapmayı kimse istemez. Sonuçta böyle bir durum kişinin ticari anlamda kendini öldürmesidir. Bazı tüccarlar insanların güvenini kaybetmektense mal kaybetmeyi tercih ederim şeklinde açıklamalarda bulunur. İkincisi ticarete hile katarak haram kazanç elde etmek kişinin günah kazanmasına sebep olur. Bunun anlamı da kişinin ahiret hayatındaki imtihanı kaybetmesi demektir. Bu da bir yönüyle kişinin kendini öldürmesi demektir. Kur'an zımnen "hileli işler yaparak kendinizi helak etmeyiniz." diye tavsiyede bulunur. Elmalılı, üçüncü bir mana olarak kişinin başka birini haksız yere öldürerek kendisinin de buna karşılık olarak öldürülmesine sebep olmaması manasında olduğu yönünde açıklama yapar. (Elmalılı, 2001:3/1) Bu görüşünü desteklemek için Amr b. Âs'ın (öl. 43/664) uygulamasını delil getirir. Bu sahabe seferde iken ihtilam olduğunda, hava soğuk diye gusül abdesti yerine teyemmüm yapar ve arkadaşlarına sabah namazını kıldırır. Arkadaşları niye teyemmüm aldığını sorduklarında "nefislerinizi öldürmeyiniz" âyetini delil getirerek yaptığı davranışı savunur. Soğuk suyla gusül yapınca hastalanmaktan korktuğu için böyle davrandığını belirtir. Seferden dönünce durum Hz. Peygamber'e bildirildiğinde, o bu duruma ses çıkarmayarak bu sahabe'nin yaptığını onaylamış olur. (Buharî, Teyemmüm, 7; Ebû Davud, Taharet, 124) Elmalılı bu âyeti yorumlarken, söz konusu rivâyeti naklederek âyeti tefsir ederken hadis rivâyetlerinden yararlanılmasının önemini de ortaya koyar.

Bu sûrede "ve kendinizi öldürmeyin." şeklindeki ifade Bakara sûresinde İsrail oğulları hakkında şöyle geçer: "*Mûsâ kavmine demişti ki: "Ey kavimim! Şüphesiz siz buzağıyı (tanrı) edinmekle kendinize zulmettiniz. Onun için yaratanınıza tövbe edin de nefislerinizi öldürün."* (Bakara 2/54) Bu âyetteki "kendinizi öldürünüz" ifadesi diyanetin Kur'an Yolu isimli mealinde "nefislerinizi öldürün" (Bakara, 2/154) şeklinde tercüme edilmiştir. Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin tarafından hazırlanan mealde "nefsinizi öldürün" ifadesi parantez içinde kendinizi düzeltin şeklinde açıklanmıştır. Nisa sûresindeki "kendinizi öldürmeyin" ifadesi "kendinizi helak etmeyin" şeklinde tercüme edilmiştir. (Altuntaş-Şahin, 2010:92) Bu âyetleri çevirirken "nefislerinizi öldürmeyin," "nefislerinizi öldürünüz" ifadelerindeki Arapça nefis kavramı Türkçeye nefis diye çevrildiğinde ifadelerin Türkçede kazandığı anlamlar çok farklılaşır. Mesut Erdal hakikat ve mecaz konusunu işlerken meallerde bu ifadelerle verilen anlam farklılıklarını detaylı olarak açıklar ve bu ifadeleri mecaz konusuna örnek olarak sunar. (Erdal, 2006:186)

Bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi bu âyetlerde geçen nefis kelimelerini tasavvufta kullanılan nefis anlamında anlamak neredeyse imkansızdır. Ancak bazı işari anlamlar ile Kur'an'ın özünden ayrılmadan öğüt amaçlı nefis terbiyesine yönelik yorumlar yapılabilir. (Kuşeyrî, ts.:1/327)

5. ÂYETİ TEFSİR YÖNTEMİ

Her müfessirin Kur'an'ı tefsir ederken kullandığı bir yöntem vardır. Bu bağlamda herhangi bir tefsir incelenirken bu tefsir usulü ilkelerini görmek mümkündür. Elmalılı Nisa sûresi 29. âyeti tefsir ederken birçok tefsir usulü ilkesini dikkate alır. Kavram açıklaması, kıraat farklılıkları, nüzul sebebi, âyetin öncesiyle irtibatı, tahsis, nesh, hadisten delil getirmek, yani Kur'an'ın sünnetle tefsiri, âyetlerden hikmet çıkarmak gibi birçok husus dikkat çeker. Yukarıda değinilen bu tefsir usulü konularının bazılarını aşağıda delilleriyle incelemek konunun anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

Âyette geçen kavramların açıklanması: Elmalılı âyeti tefsir ederken batıl ve ticaret kavramlarını açıklar. Batıl kavramının hırsızlık, hainlik, gasp, kumar, riba haksız mal değişimi, malların haram olarak harcanması ve haram yollardan kazanılması gibi bütün şekilleri kapsadığını belirtir. (Elmalılı, 2001:2/540) Kurtubî de âyetin tefsirine batıl kavramını açıklayarak başlar. Alışverişlerde kapara verilmesini batıl kavramı içinde değerlendirir. (Kurtubî, 1964:5/151) Elmalılı ticaret kavramını kazanç maksadıyla mal değişimi olarak tanımlar. Bu tür mal değişiminin ise tam bir eşitliği kapsaması gerektiğini, bu bağlamda trampa denilen mal değişiminin açıkça caiz olan bir muamele olmadığını belirtir. (Elmalılı, 2001:2/540)

Kıyasın nas ile bozulması: Elmalılı tam bir eşitlik olmaması sebebiyle mal değişimi dolayısıyla ticaretin caiz olmayacağı düşüncesinin bazılarının aklına gelebileceğini belirtir. Ancak kıyasa göre meşru olmaması düşünülen ticaretin "Allah yükünüzü hafifletmek ister; çünkü insan zayıf yaratılmıştır." Nisa, 4/28)

ifadesindeki insanın zayıflığı illetiyle ticaretin meşru kılındığını belirterek ticaretin meşruluğu hakkındaki şüpheleri bertaraf eder. (Elmalılı, 2001:2/540)

Kıyasın istisna ile bozulması: “Mallarınızı aranızda batıl yollarla yemeyin” emri gereği, alışverişlerde tam bir eşitlik sağlanamaması sebebiyle zarurete binaen meşru kılınmıştır. Bu sebeple alışverişlerde rıza önemli bir unsur olarak devreye girer. Çünkü rıza olmayınca ticaret ve mal değişiminin hatta hiçbir muamelenin yapılamayacağı mallarınızı “batıl yollarla yemeyin” emrinden anlaşılmaktadır. Ancak “Karşılıklı rızaya dayanan ticaret” ifadesinin istisna cümlesi ile gelmesi ticaret gibi muamelelerin meşru olduğunu ortaya koyar. (Elmalılı, 2001:2/540)

Âyetin öncesiyle irtibatı: Nisa sûresi 29. âyetin bir yönünün ticaretle ilgili olduğunu yukarıda açıkladık. Nisa sûresi 29. âyetin önündeki âyetler de malî konularla ilgilidir. Özellikle eş ve yetimlerin haklarıyla ilgili mehir ve nafaka gibi önemli konuları içerirler. Elmalılı bu yönüyle âyetin kendinden önceki âyetlerle olan irtibatına dikkat çeker. Yetim kızlara haksızlık yaparak kişinin kendi helakini hazırlamaması yönünde uyarılarda bulunur.

Âyetten delil getirmesi: Elmalılı âyeti tefsir ederken konuyu izah için âyetlerden de delil getirir. Ticaretin kıyasa göre meşru olmadığını ancak “Allah alışverişi helal kıldı.” Bakara, 2/275) âyeti ile zarurete binaen meşru kılındığını belirtir. Alışverişin meşru kılınmasına zaruret illeti olarak insanın zayıf olarak yaratıldığını belirten Nisa sûresi 28. âyeti delil olarak gösterir. (Elmalılı, 2001:2/540)

Elmalılı'nın âyeti tefsir ederken Râzî, Kurtubî, Beydavî gibi müfessirlerin tefsirlerinden yararlandığı, tefsirinde açık bir şekilde görülür.

Elmalılı uyguladığı bu yöntem ile âyeti klasik tefsirler bağlamında yorumlamıştır. Gerekli gördüğü yerlerde sosyal konulara yönelik açıklamalarda bulunarak toplumu aydınlatmaya gayret ederek toplumsal sorumluluk görevini de yerine getirmeye çalışmıştır.

6. SONUÇ

Nisa sûresi 29. âyet sosyal açıdan değerlendirilerek toplumların ayakta kalabilmesinin en önemli ilkesi olan mal güvenliğinin önemi üzerinde durulmuştur. Konu işlenirken âyetin kendinden önceki âyetler dikkate alınarak konunun kapsamı genişletilmiştir. Âyetler arası irtibatın tefsir ilmi açısından çok önemli olduğu vurgulanmıştır. Âyetler arası irtibatı kurmak Kur'an'a tam bir vukufiyet gerektirir. Kur'an'ın anlamlarını çıkarmaya ehil olanlar bu yollar ile birçok derin anlamlara ulaşabilir.

Özünde meşru olmayan ticaret zaruretler sebebiyle meşru kılınmıştır. Ticaret bizzat kendisi bir katma değer değildir. Ancak malın üreticiden tüketiciye naklini sağlayan en önemli unsur ticarettir. Ticarete öne çıkan en önemli hususlardan biri de rıza meselesidir. Ticaret yaparken rızanın gerçekleşmesini sağlamaya özen göstermek kazancın helalliği açısından önemlidir. Ancak her alışverişte rızanın olmazsa olmaz bir şart olduğunu iddia edemeyiz. Âyetlerdeki tahsis edilmiş lafızlar umumi hükümlerin çıkarılmasına engel teşkil etmez.

Nefislerin öldürülmemesi kavramı iki manayı içinde barındırır. Birincisi; insanın riyazet yolları ile duygularını bastırması anlamındadır. Ancak bu ifadeyi kendinizi ahlaki yönden düzeltin şeklinde değerlendirmek de mümkündür. İkincisi; insanın bizzat kendini öldürmemesi anlamıdır. Ancak bu âyetteki anlam derinliği içinde toplumların kendilerini helak etmesi anlamını da kapsamı mümkündür. İnsanların birbirlerinin mallarını haksız yere almaları kişilerin ölümüne yol açtığı gibi toplumların da çökmesine yol açar.

Elmalılı âyetleri tefsir ederken âyetin âyetle, âyetin hadisle tefsiri yöntemlerini, âyetler arasındaki irtibatı, âyetlerin tahsis ve mecaz yönleri gibi birçok hususu dikkate alarak açıklamalar yapar.

KAYNAKÇA

Baltacı, Burhan. Müstakil Âyet Tefsirleri-Kastamonu Yazmaları. Bursa: Emin yayınları, 2013.

Bayraklı, Bayraktar. Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2005.

Kur'an'da Değişim Gelişim ve Kalite Kavramları. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1999.

Beydavî, Nasuriddin Ebu Said. Envaru't-tenzil ve esraru't-tevil. Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, 1997.

- Bozkurt, Nejat. “Ticaretin Felsefesi, Tarihçesi ve Etikle Olan Sıkı Bağına İlişkin Bazı Saptamalar”. İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi 1/2 (2002), 153-179.
- Buhari, Muhammed b. İsmail. Sahihü'l-Buhari. Daru Tavku'n-Necat, 1422.
- Bulut, Hasan. “Tasavvufî Bir Bakış Açısıyla Nefis”. Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi 11/1 (2020).
- Çalışkan, Necmettin. “Kur'an'da Ticarî Ahlak Kuralları ve Günümüzdeki Yansımaları”. Antakiyat/Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1/1 (2018), 22-42
- Dameğânî, Huseyn b. Muhammed. Kâmûsu'l-Kur'ân. Beyrut: Dâru'l-İlm, 1983.
- Ebu Davud, Süleyman b. el-Eşas. Süneni Ebu Davud. Beyrut: Mektebetü'l-Asriyye, ts.
- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır. Hak Dini Kur'an Dili. İstanbul: Yenda Yayın Dağıtım Matbaacılık, trs.
- Erdal, Mesut. “Kur'an Meallerinde Hakikat-Mecaz İkilemi -Bakara Sûresi, 54. Âyet Bağlamında”. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8/2 (2006).
- Halil b. Ahmed, Ebu Abdu'r-Rahman. Kitabü'l-ayn. Mektebetü'l-Hilal, ts.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Ahmed b. Ali el-Askalanî. el-Metalibu'l-âliye. Daru'l-Asime, 1998.
- İbn Manzur, Muhammed b. Mükrim Cemalü'd-Din. Lisanü'l-Arab. Beyrut: Daru Sâdir, 1414.
- Kur'an-ı Kerim Meâli. çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayını, 2011.
- Kur'an Yolu. Erişim 05 Ocak 2021. <https://kuran.diyaret.gov.tr>
- Kuşeyrî, Abdu'l-Kerim b. Hevazin. Letaifu'l-işarat. Mısır: el-Heyetü'l-Mısriyye, ts.
- Kurtubî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed Şemsü'd-Din. el-Camiu li ahkami'l-Kur'an. Kahire: Daru Kütübî'l-Mısriyye, 1964.
- Mukâtil, Ebû'l-Hasen b. Süleymân. el-Eşbâh ve'n-nezâir fi'l-Kur'âni'l-kerîm. Kahire: el-Hey'etu'l-Mısriyyeti'l-Âmme li'l-Kitab, 1994.
- Müslim, b. Haccac Ebu'l-Hasan el-Kuşeyrî. el-Müsnedü'-s-sahihü'l-muhtasar. Beyrut: Daru Türesi'l-Arabî, ts.
- Râzî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ömer Fahrüddin. Mefatihü'l-gayb. Beyrut: Daru İhyai't-Türesi'l-Arabî, 1420.
- Suyûtî, Celâluddîn Abdurrahmân b. Ebû Bekr. Hem'u'l-hevâmi' fi şerhi Cem'i'l-cevâmi. Mısır: el-Mektebetü'l-Tevfikîyye, ts.
- Yavuz, Erdal. Ekonomi Sözlüğü. İstanbul: Dünya Yayınları, 1984.